

Magdalena Nowakowska

***Aborygeni – wybrane zagadnienia
kulturowo-społeczne***

Aborigines - selected cultural and social issues

Keywords: *Australia, Aborigines, culture*

Wstęp

Kultura i życie aborygenów nie były tematem zainteresowania krajów europejskich, aż do lat 80. XVIII wieku, kiedy to Brytyjczycy zaczęli kolonizować wschodnie wybrzeża Australii. Wraz z zajmowaniem nowych terytoriów kolonizatorzy prowadzili politykę wysiedlania, a czasem wręcz eksterminacji, czego zaprzestano dopiero na początku XX wieku. Do tego czasu ludność była mordowana, zmuszana do niewolniczej pracy oraz ginęła w walkach plemiennych (poprzez konieczność przemieszczania się i zasiedlania nowych obszarów). Także nowe choroby, w tym alkoholizm (do dziś będący problemem wśród ludności tubylczej Australii) przyczyniły się do śmierci wielu rdzennych mieszkańców tego kontynentu [Kublas, http://www.politologia.univ.gda.pl/pomoce_nauk/systemy_pol/pdf/australia.pdf], [Janiszewska, Klima, 2009:191]. Co więcej, dopiero w roku 1967 ludność rdzenna zyskała równe prawa co pozostali obywatele (wcześniej istniała we wpisie księgi fauny i flory) [Borek, 2011: 144-147].

Przeprowadzony w 2006 roku spis pokazuje, iż ludność rdzenna stanowi 2,3% mieszkańców Australii (a więc ponad 450 000 osób) [Janiszewska, Klima, 2009: 116]. Średnia długość ich życia to 59,4 lat dla mężczyzn i 64,8 lat dla kobiet [Janiszewska, Klima, 2009: 141]. Aborygeni posługują się blisko 200 różnymi językami (szacuje się, że jest to jedynie 2/3 z istniejących w przeszłości języków ludów plemiennych Australii [www.abs.gov.au]), jednak spis z roku 2006 pokazał, iż tylko 52 tys. osób mówi w domu językiem aborygeńskim (co stanowi 0,26% ludności australijskiej), podczas gdy pozostała większość angielskim lub tzw. Aboriginal English (aborygeński angielski) [Janiszewska, Klima, 2009: 187]. Żaden z lokalnych języków australijskich do dzisiejszego dnia nie wykształcił własnego pisma [Glewicki, 2006: 15].

Nie można mówić o jednej „tradycyjnej” kulturze Aborygenów, gdyż zmieniała się ona w czasie i nawet obecnie różna jest dla poszczególnych grup. Australia zajmuje tak wielki obszar, iż niekiedy poszczególne plemiona oddzielone są od siebie tysiącami kilometrów, a społeczności zamieszkujące poszczególne obszary znacznie się od siebie różnią w kwestii kultywowanych zwyczajów czy sposobu życia. Jednak można mówić o pewnych podstawach kulturowych, które ogólnie definiują społeczność Aborygenów, a które przedstawione zostaną w tym artykule. Należy tu zaznaczyć, iż mówiąc o kulturze ludów rdzennych Australii mamy do czynienia z około 60 000 lat. Do dnia dzisiejszego można podziwiać pradawne malunki skalne w jaskiniach czy na ścianach skalnych. Ponieważ Aborygeni nie zakładali miast, nie przyjęło się jednak określać ich kultury jako „cywilizacji”. Pierwotne ludy Australii nie posiadały formalnego pisma, jednak mimo tego przez tysiące lat ludzie przedstawiali otaczające ich środowisko za pomocą malunków skalnych – co ciekawe dzięki takim obrazom można poznać gatunki zwierząt, które prawdopodobnie wyginęły przed dziesiątkami tysięcy lat [<http://www.aboriginalculture.com.au>]. Tradycja malunku skalnego przetrwała do dziś.

Duchowość

W kulturze Aborygenów istnieje trudne do jednoznacznego zdefiniowania pojęcie *Dreamtime* – a więc koncepcja Czasu Snu. O ile już sama koncepcja jest trudna do zrozumienia, o tyle jeszcze trudniejsze jest zrozumienie stylu życia, religijności i kultury aborygeńskiej bez poznania choć częściowo zagadnienia *Dreamtime*. Według niego, czas to jedna całość bez rozdzielania go na przeszłość i przyszłość [Borek, 2011: 144-147]. Samo sformułowanie odnosi się do pierwotnego czasu stworzenia życia, kiedy to ustalone zostały (do przestrzegania wiecznie i niezmiennie) wszelkie prawa, moralność, sposób życia. Należy jednak zwrócić uwagę na to, iż pojęcie *Dreamtime* nie jest jednoznaczne. Jedne społeczności aborygeńskie określają je jako przeszłą rzeczywistość, inne jako przeszłość współistniejącą z teraźniejszością [Dean, 1996: 3-6]. Według tradycji istnieją rośliny (otaczane szacunkiem, pozyskiwane i spożywane wg. specjalnych rytuałów), które pamiętają Czas Snu i po których spożyciu można transcendentnie wejść w ten pierwotny okres [<http://www.didgeridoo.pl/rytualne-rosliny/rytualne-rosliny.html>].

W tradycji popularne są opowieści o Czasie Snu (*Stories of the Dreaming*), które uczą postępowania i budują tożsamość danej społeczności. Wiele z nich ma znaczenie tajemne bądź święte dla ludności, stąd też niektóre nie mogą być znane powszechnie, a skierowane są tylko do pewnej określonej grupy (np. chłopców, matek albo młodzieży). Historie przekazywane są z pokolenia na pokolenie, a do tego aby opowieść przetrwała dla dalszych pokoleń wyznacza się często konkretnego członka społeczności [Janiszewska, Klima, 2009: 184].

Religia Aborygenów jest zróżnicowana w zależności od plemienia oraz obszaru, jednak można odnaleźć wspólne elementy wierzeń. W tamtejszej kulturze ważny jest kontakt z duchami przodków. Nie istnieje ostra granica pomiędzy życiem świeckim a duchowym. Wszystko podlega działaniom przodków, a ludność dotyka religijności w każdym aspekcie codziennego życia [Dean, 1996: 3]. Jednak wyżej wspomniane zasady wiary są bardzo

ogólne i mogą znacznie się między sobą różnić. Wielu antropologów przytaczając zagadnienia związane z wierzeniami ludów Australii podaje odmienne informacje, co wynika zapewne z faktu, iż każda przebadana i opisana grupa różni się w pewnych aspektach od kolejnej. O ile niektórzy badacze podają, iż Aborygeni nie wierzą w Boga ale jedynie w duchy przodków (które mogą przyjmować formy ludzi, roślin, zwierząt) nie wchodzące w bezpośredni kontakt z ludnością z wyjątkiem wybranego członka grupy [Stanner, 1979: 31], o tyle inni mówią o wierze w bóstwa i siły wyższe [Tokarczyk, 1973: 30-36], [Pacholczyk, 2006: 21]. W kulturze duchowej rdzennych ludów australijskich znane jest również pojęcie totemizmu (funkcjonujące także w kulturze m.in. Afryki, Azji). Totemizm w ogólnym zarysie polega na tym, iż dla społeczności dany przedmiot czy też twór natury otrzymuje miano totemu. W kulturze australijskiej miano totemu na ogół otrzymują jadalne rośliny lub zwierzęta (mogą to być jednak również np. gwiazdy, kamienie, procesy naturalne - m.in. deszcz). Organizowane są ceremonie mające na celu wzrost liczby gatunków totemicznych, jednak członkowie społeczności mają na ogół zakaz spożywania tych gatunków [Słuckin, 1961: 172-173], [Malinowski, 2002: 412], [Thomas, <http://library.du.ac.in/dspace/handle/1/925>]. W kulturze rdzennych ludów Australii istnieje duży szacunek do natury. Ponieważ Ziemia ich żywi, w zamian czują się w obowiązku jej chronienia. Stąd też przeciwstawiają się przemysłowi wydobywczemu oraz innym działaniom inwazyjnym na lądzie [<http://www.australiana.pl>].

Życie społeczne

Aborygeni charakteryzują się złożonym systemem socjalnym i małżeńskim. Plemię składające się np. z kilkuset członków dzieli się na kilkunastoosobowe podgrupy, które razem polują i zdobywają pożywienie (jednak już w obrębie głównego obozu rozdzielają się na poszczególne rodziny). Każde plemię ponadto dzieli się na dwie społeczności (w niektórych regionach istnieje dalszy podział na 4 lub 8 kolejnych podgrup). Członek jednej z nich może poślubić jedynie członka drugiej społeczności. W tamtejszym

społeczeństwie istnieje również inne pojmowanie podstawowych dla wielu ludzi pojęć, takich jak „matka/ojciec”, czy też „brat/siostra”. I tak np. ojcem można nazywać nie tylko rodzica biologicznego, ale także jego braci. Oczywiście każdy zdaje sobie sprawę z tego, kto jest jego prawdziwym ojcem, jednak według prawa powinowactwa dzieci mogą mieć takie same prawa i zobowiązania wobec wuja jak i wobec ojca. W społecznościach ważne jest też pojęcie klanu, który obejmuje grupy około 50 osób, a składa się z rozległych grup rodzinnych [<http://www.aboriginalculture.com.au>].

W czasach przed kolonizatorskich system społeczny u Aborygenów opierał się na patriarchacie. Kobiety zajmowały się wychowywaniem dzieci, zbieractwem, przyrządzaniem posiłków i rybołówstwem, zaś mężczyzna polował i wyrabiał narzędzia. Istniało już wtedy pojęcia klanu, liczącego kilkadziesiąt osób które łączyły więzy krwi, a do najważniejszych członków klanu zaliczano starszyzną oraz szamana [Janiszewska, Klima, 2009: 181]. Obecnie główne założenia życia rodzinnego są takie jak przed blisko 300 laty. Kobiety zajmują się dziećmi i zbieraniem żywności. Dziewczynki pomagają w gospodarstwie, a chłopcy już w wieku sześciu lat pomagają mężczyznom w polowaniach [<http://www.aboriginalartstore.com.au>]. Od najmłodszych lat dzieci uczone są umiejętności tropicielskich, które są niezmiernie przydatne w warunkach, w jakich żyją. Początkowo uczą się rozpoznawać ślady stóp matki i rodzeństwa, następnie powszechnie występujących zwierząt. Z upływem lat stają się wytrawnymi tropicielami, potrafiącymi rozpoznawać na podstawie śladów nie tylko od jakiego zwierzęcia one pochodzą, ale także jaka była jego płeć, wiek oraz jak świeży jest ślad. Zdolności tropielskie i orientacyjne ludności rdzennej były wykorzystywane już przez pierwszych kolonizatorów którzy traktowali Aborygenów jako przewodników po nowych, rozległych terenach [<http://www.cultureandrecreation.gov.au/articles/indigenous/trackers>].

Kultura

Jednym z charakterystycznych symboli kultury aborygeńskiej jest *didgeridoo*, a więc zdobiony, wydrążony przez termyty pień drzewa lub gałęzi,

wydający specyficzne dźwięki przy odpowiednim włączaniu w niego powietrza. Dźwięki płynące z didgeridoo mają za zadanie, wg. lokalnych wierzeń, odpędzać złe duchy, leczyć choroby (wibracje powstające podczas gry na tym instrumencie mają za zadanie oddziaływać na poszczególne części ciała chorego), a dźwięki pozwalają przywołać w myślach proces stworzenia ziemi [<http://www.didgeridoo.pl/rytualne-rosliny/rytualne-rosliny.html>]. Oprócz tego instrumentu aborygeni korzystają z wielu innych (kijów, bębnow, grzechotek z nasionami), gdyż muzyka jest istotną częścią ich życia [Janiszewska, Klima, 2009 186]. Muzyka towarzyszy Aborygenom w wielu momentach życia. Śpiewają m.in. pieśni narodzin i śmierci, celebryją czas powstania Ziemi i przypominają o drodze, jaką przeszli ich przodkowie. Obrzędowi towarzyszy nie tylko muzyka i taniec ale również przyozdabianie ciała odpowiednimi wzorami. Ponieważ tamtejsza kultura jest ściśle oralna, dlatego też wykonywane pieśni, są utworami mnemonicznymi – słowa są krótkie, rytmiczne i powtarzane w celu łatwiejszego zapamiętania. W ceremoniach mogą brać udział zarówno mężczyźni jak i kobiety, a dzieci od najmłodszych lat uczone są przez matki tradycyjnych pieśni i tańców [<http://www.aboriginalartstore.com.au>].

Wśród rdzennej ludności australijskiej wykształcił się charakterystyczny styl malarstwa, tzw. malarstwo kropkowe, które od kilkadziesiąt lat stało się niezmiernie popularne (stając się w powszechnej świadomości symbolem sztuki australijskiej). Aborygeni przedstawiają na obrazach to, co mają w umyśle, to co stanowi ich historię. Według wewnętrznego prawa malarz może przedstawiać jedynie obrazy i historie, do których jest upoważniony z racji urodzenia.

Znajdowane na skałach malunki różnią się między sobą w zależności od regionu występowania, jednak można odnaleźć podobieństwa w ogólnych ich zarysach (na tego typu obrazach występują np. koła, linie równoległe bądź faliste). Oprócz malowideł skalnych popularne było i jest również malowanie wzorów na piasku (np. rytualne wzory tworzone na specjalne ceremonie) [McCulloch, 2001: 23-25]. Nie sposób mówiąc o kulturze Aborygenów, nie wspomnieć o świętej górze Uluru (inaczej Ayers Rock – naj-

większa pojedynczo występująca skała na świecie), będącej obecnie jednym z głównych symboli Australii. Jest to miejsce istotne z duchowego i kulturowego punktu widzenia szczególnie dla lokalnego plemienia Aborygenów – Anangu. Góra ta jest traktowana przez miejscowe plemię jako miejsce na tyle święte, iż turyści proszeni są o niewchodzenie na szczyt (aczkolwiek nie ma żadnego formalnego zakazu). Najlepiej oglądać Uluru z odpowiedniej odległości o wschodzie słońca, bądź też okrążając górę. Wokół Uluru, można odnaleźć wiele świętych miejsc. Trzy mają na tyle szczególne znaczenie dla miejscowej ludności, iż są odgradzone od zwiedzających, a w pobliżu tych miejsc mogą się zbliżać tylko Aborygeni (i to też jedynie wybrane grupy) [Prevos, 2006: 1-6].

Podsumowanie

Poznając historię Aborygenów, wczytując się w informacje dotyczące ich kultury oraz sposobu życia nie sposób dostrzec, iż kultura zewnętrzna przenika powoli do środowiska rdzennych mieszkańców Australii. Rozwój turystyki i coraz częstsze odwiedzanie żyjących na kontynencie australijskim plemion, może mieć stopniowy wpływ na zanikanie tej jednej z najstarszych kultur na ziemi. O ile w pewnych aspektach życia nowoczesne rozwiązania mogą ułatwić życie mieszkańcom, o tyle niektóre przyczyniają się do wielu tragedii tamtejszych rodzin. I tak np. od lat ogromnym problemem wśród Aborygenów jest alkoholizm, który nie był znany dopóki alkohol nie został sprowadzony przez kolonizatorów. Jednak wciąż jeszcze można odnaleźć miejsca, gdzie ludzie żyją tak jak przed setkami lat, nie poddając się wpływom nowoczesnych technologii i mimo ciężkich warunków bytowych i nieprzyjaznego otoczenia potrafią przetrwać, dzięki przekazywanym z pokolenia na pokolenie naukom.

Summary

When we consider Aboriginal culture, it is impossible to show just one general characteristic principle, which will characterise the whole indigenous people of Australia. It is a vast continent, so members of different tribes

have developed their own customs, traditions and ways of perception of spirituality and reality. But still we can find some features which are the base of tribes' life, and which determine the style of their life from hundreds or maybe even thousands of years.

- [1] *Aboriginal Music*, <http://www.aboriginalartstore.com.au>
- [2] Borek, K. 2011. *Aborygeni we współczesnej Australii – kulturowy potencjał czy społeczny problem?*, Kwartalnik Towarzystwa Naukowego, Australii, Nowej Zelandii i Oceanii, nr 3, <http://www.antypody.org/>
- [3] Dean, C. 1996. *The Australian Aboriginal Dreamtime*, Gamahucher Press: West Geelong Geelong Victoria Australia.
- [4] *Didgeridoo i muzykoterapia*, <http://www.didgeridoo.pl/rytualne-rosliny/rytualne-rosliny.html>
- [5] Glewicki, R. 2006. *Obraz kultury Aborygenów Australijskich w polskiej literaturze naukowej i popularno-naukowej, praca licencjacka*, Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych, Wrocław.
- [6] <http://www.australiana.pl>
- [7] <http://www.cultureandrecreation.gov.au/articles/indigenous/tracker/s/>
- [8] *Introduction to Australia's Aboriginal Culture*, <http://www.aboriginalculture.com.au>
- [9] Janiszewska, A. Klima, E. 2009. *Zarys geografii społeczno-ekonomicznej Australii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- [10] Kublas, U. *System polityczny Australii*, http://www.politologia.univ.gda.pl/pomoce_nauk/systemy_pol/pdf/australia.pdf
- [11] Malinowski, A. 2002. *Aborygeni australijscy, Socjologiczne studium rodziny i inne prace przedterenowe*, Warszawa, [w]: Glewicki, R. 2006. *Obraz kultury Aborygenów Australijskich w polskiej literaturze naukowej i popularno-naukowej, praca licencjacka*, Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych, Wrocław.
- [12] McCulloch, S. 2001. *Contemporary Aboriginal Art*, 2001, Allen&Unwin.
- [13] Pacholczyk, J. [w]: Glewicki, R. 2006. *Obraz kultury Aborygenów Australijskich w polskiej literaturze naukowej i popularno-naukowej, praca licencjacka*, Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych, Wrocław.
- [14] Prevos, P. 2006. *The spilit of Uluru*, 2006, <http://www.prevos.net>

-
- [15] *Rytualne rośliny*, [http://www.didgeridoo.pl/rytualne-rosliny / rytualne-rosliny.html](http://www.didgeridoo.pl/rytualne-rosliny/)
- [16] Słuckin, S. 1961. *Australia mniej znana*, Wiedza i Życie, nr 23.
- [17] Stanner, W. 1979. *The Dreaming*, in *White Man Got no Dreaming*, A.N.U. Press, [w]: Dean, C. 1996. *The Australian Aboriginal Dreamtime*, Gamahucher Press: West Geelong Geelong Victoria Australia.
- [18] Thomas, B.G. *Aeschylus and Athens: study in the social origins of drama*, Chapter One: Tribal Society, <http://library.du.ac.in/dspace/handle/1/925>
- [19] Tokarczyk, A. 1973. *Dziwny Bóg – Baiame*, „Kontynenty” 1973, nr 2.
- [20] *Traditional Life – Social Organization*, <http://www.aboriginalculture.com.au>
- [21] *Unity and diversity: The history of culture of Aboriginal Australia*, 1994, Australian Bureau of Statistics, <http://www.abs.gov.au>
- [22] *Year Book Australia 2008*, 2008, No 1301.0/90, ABS, Canberra, [w]: Janiszewska, A. Klima, E. 2009. *Zarys geografii społeczno-ekonomicznej Australii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.